

กาลครั้งหนึ่งของโปรตุเกส ประวัติศาสตร์โปรตุเกส จากจักรวรรดิทางทะเลสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตย โดย สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ

สสพมงคล สมวงษ์¹

“คริสเตียน โรนัลโด” “ฟุตบอล” “ผอยทอง” สิ่งเหล่านี้มักจะเป็นสิ่งที่ผู้คนมักนึกถึงเป็นสิ่งแรก ๆ เมื่อนึกถึง “โปรตุเกส” หรือในฐานะที่ผู้เขียนเป็นนักเรียนประวัติศาสตร์ นึกอย่างนักประวัติศาสตร์ก็อาจจะนึกถึง “เฮนริก นาวิกราช” (Henrique, The Navigator, 1394 – 1460)² เจ้าชายผู้นำโปรตุเกสสู่ความยิ่งใหญ่ทางทะเล ด้วยการเดินเรือบุกเบิกโลกไปสู่ยุคแห่งการสำรวจและล่าอาณานิคม จนโปรตุเกสได้กลายเป็นหนึ่งในมหาอำนาจของยุโรปในช่วงเวลาหนึ่ง แต่แล้วทำไมความยิ่งใหญ่ของโปรตุเกสจึงมีช่วงเวลาอันสั้น และทำไมโปรตุเกสจึงกลายเป็นประเทศที่เสื่อมถอยความยิ่งใหญ่จากอดีตมากกว่าชาติมหาอำนาจในประวัติศาสตร์โลกชาติอื่น ๆ

¹ นักศึกษาปริญญาโทคณะรัฐศาสตร์ สาขาการระหว่างประเทศและการทูต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² “Prince Henry the Navigator”. (2019, 25 December). (Online).

จนถือได้ว่ากลายเป็นประเทศที่มีความเจริญน้อยที่สุดในกลุ่มประเทศยุโรปตะวันตกด้วยกัน นั่นคือความสงสัยของผู้เขียนที่เกิดขึ้น จึงได้นำพาไปสู่การพบหนังสือที่ชื่อว่า “กาลครั้งหนึ่งของโปรตุเกส ประวัติศาสตร์โปรตุเกส จากจักรวรรดิทางทะเลสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตย” โดย สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ซึ่งเป็นหนังสือที่บอกเล่าประวัติศาสตร์ของโปรตุเกสโดยละเอียด ที่จะนำพาผู้ที่ได้อ่านลงลึกสำรวจความเป็นมาของโปรตุเกสในแง่มุมของประวัติศาสตร์การเมือง ตลอดจนศิลปะและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง

“กาลครั้งหนึ่งของโปรตุเกส” เป็นหนังสือที่ถูกพัฒนาขึ้นจากเอกสารการเรียนการสอนในวิชา “หัวข้อที่น่าสนใจในประวัติศาสตร์” ซึ่งเป็นวิชาที่อาจารย์ผู้สอนจะสามารถเลือกเรื่องที่น่าสนใจมาให้ผู้เรียนได้เรียน โดยประวัติศาสตร์โปรตุเกสเป็นความสนใจจากประสบการณ์ส่วนตัวของสุธาชัยที่ได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาต่างประเทศโปรตุเกส จึงได้รวบรวมหนังสือและเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของโปรตุเกสที่มีอยู่ตีพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือเล่มนี้ขึ้น¹ งานชิ้นนี้ของสุธาชัยจึงเป็นการเพิ่มเติมองค์ความรู้ในประวัติศาสตร์ยุโรปและประวัติศาสตร์โปรตุเกสในฉบับภาษาไทย ซึ่งยังคงมีจำนวนไม่มากนัก ทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงทางการศึกษาและเป็นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่นักศึกษาที่มีความสนใจได้เป็นอย่างดี

สุธาชัยได้แบ่งเนื้อหาทั้งหมดออกเป็น 11 บทด้วยกัน โดยใช้การจำแนกตามรูปแบบการปกครองที่เปลี่ยนไปของโปรตุเกสเป็นเกณฑ์ โดยในบทแรกเป็นบทนำ สุธาชัยได้นำพาไปสำรวจโปรตุเกสว่าด้วยเรื่องราวพื้นฐานที่ผู้อ่านควรได้รู้เกี่ยวกับประเทศโปรตุเกส เช่น ภูมิศาสตร์ สภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองร่วมสมัย จากนั้นจึงได้เกริ่นเข้าสู่ที่มาและเผ่าพันธุ์ของชาวโปรตุเกส ในบทที่ 2 เป็นบทที่เริ่มต้นว่าด้วยการต่อสู้เพื่อปลดแอกจากอิทธิพลอาณาจักรอิสลาม หรือชาวมัวร์ ที่เข้าครอบงำคาบสมุทรไอบีเรียเป็นเวลาร่วม 400 ปี นอกจากจะเป็นเรื่องของ การต่อสู้ในสงคราม โปรตุเกสยังได้ถูกสร้างขึ้นจากวัฒนธรรมและสังคมจนเป็นอัตลักษณ์ของชาวโปรตุเกส ก่อกำเนิดขึ้นเป็นรัฐชาติโปรตุเกสขึ้นได้สำเร็จ

ต่อมาในบทที่ 3 ว่าด้วยจุดเริ่มต้นยุคทองของโปรตุเกส ที่ได้เริ่มต้นจากการสำรวจทางทะเล จนสามารถนำพาให้โปรตุเกสก้าวขึ้นมาเป็นหนึ่งในมหาอำนาจยุโรป ด้วยการสามารถเดินทางไปสู่อินเดีย อ้อมแหลมกูดโฮปได้เป็นชาติแรก ซึ่งยุคทองของโปรตุเกสเกิดขึ้นจากความเป็นเอกภาพที่มากขึ้นของอาณาจักรสามารถขับไล่ชาวมัวร์ออกจากคาบสมุทรไอบีเรียได้สำเร็จ บทที่ 4 จึงได้นำไปสู่การอภิปรายถึงยุคที่นับได้ว่ารุ่งโรจน์ที่สุดของโปรตุเกส หลังจากการสำรวจทางทะเลที่ก้าวหน้า ทำให้โปรตุเกสได้กลายเป็นชาติแรกที่กลายเป็นรัฐจักรวรรดินิยม หลังก่อตั้งอาณานิคมขึ้นในเอเชียด้วยอำนาจของเรือปืน ซึ่งถือว่าเป็นการบุกเบิกให้โลกเข้าสู่ยุคแห่งการล่าเมืองขึ้น เพื่อค้นหาทรัพยากรมาตอบสนองอุปสงค์ทางการค้าและการบริโภคในทวีปยุโรป แต่ด้วยศักยภาพของอาณาเขตและประชากรที่มีน้อย นโยบายของโปรตุเกสในตอนนั้นกับภาคพื้นทวีปยุโรปที่เหลือจึงมีความไกลห่างกัน ส่งผลให้โปรตุเกสมีนโยบายมุ่งเน้นสู่ทะเล ความเป็นมหาอำนาจในยุโรปของโปรตุเกสจึงถูกจำกัดให้อยู่บนท้องทะเลแต่เพียงทางเดียว ซึ่งนำไปสู่จุดตกต่ำของโปรตุเกสในเวลาต่อมา ซึ่งได้กล่าวไว้ต่อไปในบทที่ 5 ความเสื่อมของจักรวรรดิได้เกิดจากที่โปรตุเกสถูกควมบรมราชบัลลังก์เข้าไว้ด้วยกันกับอาณาจักรสเปน เป็นผลมาจากการว่างลงของบัลลังก์โปรตุเกสโดยไร้รัชทายาทสืบบัลลังก์ ทำให้เกิดการอ้างสิทธิ์ของกษัตริย์เฟลิเปที่ 2 (1527-1598)² แห่งอาณาจักรสเปนในฐานะที่มีสิทธิ์ผ่านสายเลือดมารดาของพระองค์

¹ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2561). *กาลครั้งหนึ่งของโปรตุเกส: ประวัติศาสตร์โปรตุเกสจากจักรวรรดิทางทะเลสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตย*. หน้า iv.

² “Philip II of Spain”. (2020, 6 January). (Online).

ซึ่งทำให้โปรตุเกสต้องตกอยู่ภายใต้ร่มเงาของสเปนในฐานะส่วนหนึ่งของอาณาจักรสเปนเป็นเวลาร่วมศตวรรษ ถึงแม้ว่าจะสามารถฟื้นฟูราชบัลลังก์โปรตุเกสกลับมาได้ แต่โปรตุเกสก็ไม่สามารถพัฒนาจักรวรรดิให้กลับมายิ่งใหญ่ตามมหาอำนาจชาติอื่น ๆ ในยุโรปได้ทันแล้ว

จากนั้นในบทที่ 6 จึงว่าด้วยการเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ของโปรตุเกสที่ได้ก้าวเข้าสู่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เฉกเช่นชาติยุโรปอื่น ๆ ตามมา โดยที่ได้เกิดการปฏิรูปทางการปกครองและสังคมขึ้นในโปรตุเกส ชนชั้นกลางเพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยมาพร้อมกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลมาจากที่โปรตุเกสสามารถบุกเบิกและผนวกดินแดนในอาณานิคมบราซิลได้เพิ่มมากขึ้น ทำให้โปรตุเกสจึงสามารถยังคงดำรงประเทศอยู่ได้ท่ามกลางกระแสสงครามที่กระจายตัวไปทั่วพื้นทวีปและนำไปสู่การจุดกระแสปฏิวัติเสรีนิยมขึ้นในยุโรป ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในฝรั่งเศส ทำให้บทที่ 7 จึงเป็นการกล่าวถึงยุคสมัยของการสงครามและการปฏิวัติ ซึ่งเป็นอิทธิพลของการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี 1789 ที่ได้สั่นคลอนเสถียรภาพของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในยุโรปเป็นอย่างมาก โดยที่โปรตุเกสเองก็ได้รับอิทธิพลแนวความคิดเสรีนิยมจากฝรั่งเศสเข้าสู่อาณาจักรเช่นเดียวกัน จนเกิดการปฏิวัติในปี 1820 ทำให้กษัตริย์โปรตุเกสต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับชาติอื่น ๆ ในยุโรป บทที่ 8 จึงเป็นการว่าด้วยยุคสมัยของกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญของโปรตุเกส ซึ่งในช่วงแรกโปรตุเกสเองก็ต้องประสบปัญหาในการต่อสู้กับความพยายามในการฟื้นคืนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้กลับมา ซึ่งส่งผลต่อเนื่องมายังการแข่งขันทางการเมืองภายใต้ระบอบรัฐสภา กล่าวคือ รัฐบาลโปรตุเกสไม่สามารถสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้ยืนระยะยาวนานได้ ทั้งการบริหารที่ไร้ประสิทธิภาพ ตลอดจนปัญหาที่สำคัญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ การที่กษัตริย์โปรตุเกสมีอำนาจในการยุบสภาได้ ทำให้การเมืองไร้เสถียรภาพเป็นอย่างมาก ส่งผลให้กระแสสาธารณรัฐนิยมเริ่มก่อตัวขึ้น

ในบทที่ 9 จึงเป็นการกล่าวถึงการเปลี่ยนผ่านมาสู่ยุคสมัยใหม่ของโปรตุเกส คือ การปฏิวัติสู่การเปลี่ยนระบอบเป็นสาธารณรัฐ เมื่อความเสื่อมของระบอบกษัตริย์มาถึงจุดสิ้นสุด การปฏิวัติสู่ระบอบสาธารณรัฐจึงเกิดขึ้นในปี 1910 แต่กระนั้นการเมืองของโปรตุเกสก็ยังไม่มีความเสถียรภาพ เกิดการแย่งชิงอำนาจรัฐประหารจนเป็นเรื่องปกติ ตลอดในช่วงเวลา 16 ปีของการเปลี่ยนเป็นสาธารณรัฐที่ 1 โปรตุเกสในช่วงเวลานั้นมีรัฐบาลถึง 43 ชุด และมีประธานาธิบดีถึง 8 คนด้วยกัน¹ ซึ่งท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่โหมเร็ว ไม่ว่าสงครามโลกครั้งที่ 1 และวิกฤติเศรษฐกิจในสหรัฐอเมริกาเป็นปัจจัยภายนอกเข้ามาเสริม ในที่สุดได้มีการโค่นล้มสาธารณรัฐที่ 1 ลง และก่อตั้งสาธารณรัฐที่ 2 ขึ้นมาแทนที่ในปี 1926 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านสู่ระบอบใหม่อีกครั้ง ทำให้บทที่ 10 จึงเป็นการว่าด้วยระบอบใหม่ในยุคสาธารณรัฐที่ 2 ซึ่งก็คือยุคเผด็จการซาลาซาร์² กล่าวคือ หลังการปฏิวัติในปี 1926 คณะปฏิวัติยังคงไว้ซึ่งระบอบสาธารณรัฐ แต่สถาปนาซึ่งระเบียบการปกครองใหม่ที่เรียกว่า “นอร์รัฐ” (Estado novo) กล่าวคือ การเป็นรัฐเผด็จการชาตินิยม โดยมีระบบราชาธิปไตยเป็นตัวขับเคลื่อนรัฐ มีการเลือกตั้งพรรคเดียว³ ลดการพึ่งพิงจากภายนอก และปราบปรามกวาดล้างศัตรูของรัฐ โดยยุคของซาลาซาร์ครองอำนาจยาวนานถึง 40 ปี ซึ่งในช่วงแรกของการปกครองรัฐบาลซาลาซาร์ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากท่ามกลางกระแสชาตินิยมที่แพร่สะพัดไปทั่วโลก และภาพลักษณ์ “คนดี”

¹ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2561). เล่มเดิม. หน้า 286 – 287.

² อันโตนิโอ ซาลาซาร์ (António de Oliveira Salazar, 1889 – 1970), "António de Oliveira Salazar". (2020, 5 January). (Online).

³ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2561). เล่มเดิม. หน้า 320.

ของซาลาซาร์ ที่เคยเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย เคื่องศาสนา ไม่แต่งงาน ไม่มีข่าวอื้อฉาว¹ แต่ก็มี การต่อต้านอยู่ตลอด แต่พอหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลึ้นสุด ความเสื่อมของยุคซาลาซาร์จึงเริ่มต้นขึ้น เมื่อเหล่าเผด็จการฟาสซิสต์ ถูกปราบลงในสงครามโลก กระแสแนวคิดทางการเมืองประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์จึงเข้ามาแทนที่ ทำให้ ซาลาซาร์ต้องค่อย ๆ คลายความตึงเครียดทางการเมืองภายในของโปรตุเกสลง และป้องกันไม่ให้ลัทธิคอมมิวนิสต์ สามารถแทรกซึมเข้ามายึดครองได้ กระแสประชาธิปไตยจึงถูกผ่อนปรนลง ด้านฝ่ายคอมมิวนิสต์ยังคงถูก ปราบปรามอย่างหนัก และความล้าหลังของระบอบเผด็จการชาตินิยมซาลาซาร์ได้ตึงรั้งให้โปรตุเกสพัฒนาเศรษฐกิจ ไปได้ช้ากว่าประเทศในยุโรป และทำให้ไม่สามารถหนียวรั้งอำนาจนิคมที่เคยมีอยู่ไว้ได้อีกต่อไป กลุ่มชาตินิยม พื้นเมืองในอาณานิคมจึงทำการปลดแอกตนเองไปจากโปรตุเกสจนหมดสิ้น ในที่สุดระบอบเผด็จการซาลาซาร์ จึงลึ้นสุดลงไปพร้อมกับความเจ็บป่วยของซาลาซาร์ที่เป็นอัมพาตจนบริหารประเทศไม่ได้อีกต่อไป จนกระทั่งเสียชีวิต ในปี 1970 และโปรตุเกสได้ค่อย ๆ พื้นฟูประชาธิปไตยกลับคืนมาได้ในเวลาต่อมา ในบทที่ 11 จึงว่าด้วยการฟื้นฟู ประชาธิปไตย จนมาเป็นสาธารณรัฐในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าในช่วงแรกหลังจากซาลาซาร์ถูกปลดลงจากอำนาจแล้ว จะมีความพยายามยึดการปกครองภายใต้ระบอบซาลาซาร์ออกไปแต่ในที่สุดก็ไม้อาจตั้งรั้งไว้ได้ การปฏิวัติจึง เกิดขึ้นอีกครั้ง ในปี 1974 โดยเหล่าทหารที่ก่อการได้รับการสนับสนุนอย่างท่วมท้น ประชาชนออกมามอบ ดอกคาร์เนชั่นให้แทนกำลังใจ จนเป็นที่มาของชื่อ “การปฏิวัติคาร์เนชั่น” ซึ่งการปฏิวัติครั้งนี้ได้เปลี่ยนโฉมหน้า การเมืองโปรตุเกสไปสู่ประชาธิปไตยอย่างถาวร และไม่หวนคืนสู่การเป็นเผด็จการอีกเลย

จากทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่ามากไปกว่าคุณูปการที่เป็น การเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ของโปรตุเกสและยุโรปให้มิเพิ่มมากขึ้น หนังสือเล่มนี้ยังสอดแทรกไปด้วยการเสริมสร้างคุณค่าความเป็น ประชาธิปไตยให้กับผู้อ่าน ผ่านการศึกษาแง่มุมประวัติศาสตร์การเมืองของโปรตุเกสภายใต้มิติพัฒนาการ ในการเปลี่ยนผ่านการปกครองจากรัฐโบราณแบบรวมศูนย์การปกครองไปสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ในโลก สังคมประชาธิปไตยในปัจจุบัน ที่เต็มไปด้วยเรื่องราวของการต่อสู้และช่วงชิงมาด้วยเลือดและชีวิตของผู้คน ในการต่อสู้ที่แสนยาวนานและทรหดของชาวโปรตุเกส ซึ่งงานชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงมิติในข้างต้นได้เป็นอย่างดี ทำให้มองเห็นว่าการเปลี่ยนผ่านมาสู่ประชาธิปไตยไม่ใช่เรื่องที่ย่าง่ายดายนัก แต่ต้องใช้ความอดทนและอดกลั้น เรือนรู้ที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ตอบโจทย์กับยุคสมัยไปพร้อม ๆ กัน

โดยสรุปแล้วหนังสือเล่มนี้เต็มไปด้วยคุณูปการต่อผู้ที่มีโอกาสได้อ่านไม่น้อยและจะเป็นประโยชน์ อย่างมากแต่ผู้รัก(ษ์)ประชาธิปไตยทุก ๆ ท่าน และสามารถนำไปต่อยอดในการใช้ศึกษาเปรียบเทียบกับ การเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นประชาธิปไตยของไทย แต่กระนั้นถึงแม้ว่าหนังสือเล่มนี้อาจจะอ่านยากและ ขวนลับสนอยู่บ้างเล็กน้อย เนื่องจากสุธาชัยได้ใช้การถอดเสียงในภาษาโปรตุเกสสมาตีพิมพ์แทนการใช้เรียกแทน ในภาษาอังกฤษ แต่ผู้เขียนเชื่อว่านั่นไม่ใช่เป็นอุปสรรคต่อการอ่านหนังสือทรงคุณค่าเล่มนี้แต่อย่างใด เนื่องจากมีการจัดดัชนี เพื่อช่วยเหลือผู้อ่านไว้เป็นอย่างดีเรียบร้อยแล้ว และสุดท้ายนี้ผู้เขียนจึงขอคารวะแด่ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ผู้ล่วงลับ นักวิชาการเพื่อประชาธิปไตย รุ่นพี่ศิษย์เก่าภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

¹ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 297.

รายการอ้างอิง

หนังสือ

สุธาศัย ยิ้มประเสริฐ. (2561). *กาลครั้งหนึ่งของโปรตุเกส: ประวัติศาสตร์โปรตุเกสจากจักรวรรดิทางทะเลสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Electronics Media

“António de Oliveira Salazar”. (Last modified 2019, 5 January). Retrived January 6, 2020, from https://en.wikipedia.org/wiki/Ant%C3%B3nio_de_Oliveira_Salazar.

“Philip II of Spain”. (Last modified 2020 6 January). Retrieved January 6, 2020, from https://en.wikipedia.org/wiki/Philip_II_of_Spain.

“Prince Henry the Navigator”. (Last modified 2019, 25 December). Retrived January 6, 2020, from https://en.wikipedia.org/wiki/Prince_Henry_the_Navigator.